

РЕЛЕВАНТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена дослідженню дискурсу як одного з найактуальніших лінгвістичних явищ у сучасному мовознавстві. Розкрито зміст поняття «дискурс», «професійний дискурс», «економічний дискурс». Виявлено основні ознаки економічного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, професійний дискурс, економічний дискурс.

Статья посвящена исследованию дискурса как одного из самых актуальных лингвистических явлений в современном языкознании. Раскрыто содержание понятия «дискурс», «профессиональный дискурс», «экономический дискурс». Охарактеризовано основные признаки экономического дискурса.

Ключевые слова: дискурс, профессиональный дискурс, экономический дискурс.

The article is devoted to research of a discourse as one of the most actual linguistic phenomena in modern linguistics. The content of concept «discourse», «professional discourse», «economic discourse» is opened. It is characterized the basic signs of an economic discourse.

Keywords: discourse, professional discourse, economic discourse.

Постановка проблеми. Початок ХХІ ст. характеризується підвищеною зацікавленістю науковців до когнітивної та дискурсивної лінгвістики, а саме активізацією мовознавчих пошуків у вивченні дискурсу та його типів із комунікативно-прагматичної точки зору.

Численну кількість лінгвістичних праць присвячено дослідженню дискурсу, однак серед науковців і досі немає єдності щодо трактування цього поняття, тому ця проблема є актуальною.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Вивчення дискурсу здійснено у наукових розвідках зарубіжних і вітчизняних мовознавців (М. Coulthard, G. Cook, N. Fairclough, А. Кибрик, В. Карасик, М. Макаров, Ф. Бацевич, Л. Безугла, Є. Бондаренко, О. Морозова, Л. Солощук, І. Фролова, І. Шевченко, М. Голянич, В. Лук'янець, К. Серажим та інші).

Відсутність єдиної думки щодо трактування дискурсу та зацікавленість фахівців різних галузей вказують на релевантність цього явища. Зокрема, нідерландський лінгвіст Теун ван Дейк стверджує: «Найчастіше поняття, що є найбільш розпливчастими та важко піддаються визначенню, стають найбільш популярними. Дискурс – одне з них» [1].

На початку 90-х років ХХ століття у зв'язку з проголошенням незалежності України відбувається різка зміна економічної моделі розвитку держави, збільшується необхідність в економічній грамотності як фахівців різних сфер суспільства (економістів, дипломатів, юристів, фінансистів, журналістів та ін.), так і широкого кола громадян. Разом із цим виникає потреба визначення в лінгвістиці поняття «економічний дискурс» («економічний текст»), його жанрової розгалуженості та функціонально-стилістичних, лінгвопрагматичних і соціолінгвістичних особливостей.

Наприкінці ХХ століття мовознавцями здійснено дослідження текстів економічної публіцистики (О. Шибанова), економічного дискурсу (К. Томашевська), тлумачення економічного тексту (Н. Кравченко), економічного тексту як соціокультурного феномену (І. Мурадян, І. Смирнов), а також спроби комплексного аналізу окремих жанрів економічного тексту (О. Баянкіна). Роль економічного дискурсу значно підвищується у житті суспільства суверенної держави.

Метою нашої статті є обґрунтування сутності поняття «економічний дискурс» як окремого виду інституційного дискурсу. Мета зумовила

розв'язання таких завдань: охарактеризувати поняття «дискурс», «професійний дискурс»; дослідити «економічний дискурс» як один із видів інституційного дискурсу; виявити основні ознаки економічного дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні помітним є широке вживання в лінгвістичній літературі дискурсу, з одного боку, паралельно з поняттями «текст», «мовлення», «діалог», з іншого – як родової категорії відносно них. І хоча в сучасному мовознавстві немає чіткого розуміння дискурсу, фахівці інших галузей науки практично визначили межі цього поняття. У філософській, соціологічній і психологічній термінологіях дискурс став нормою.

Термін «дискурс» (від французького слова *discours* – мовлення) запропонований американським структуралістом, фахівцем із методології лінгвістичних досліджень, математичної лінгвістики Зеллігом Харрісом (1902-1992) на початку 50-х років ХХ століття. У статті «Аналіз дискурсу», присвяченій мові реклами (синтаксичним регулярностям у дискурсі, аналізу смислової еквівалентності різноманітних суджень, що потрапляють в ідентичне середовище), вчений уперше вживає дискурс як самостійний термін у розумінні «зв'язний текст».

У сучасному мовознавстві виділяють два підходи щодо розуміння дискурсу. На думку Т. А. ван Дейка, в широкому розумінні дискурс є комунікативною подією, яка відбувається між мовцем, слухачем (спостерігачем тощо) у певному часовому та просторовому контекстах у процесі комунікативної дії (усної чи писемної, з вербальними та невербальними складовими) [2, с. 312]. Згідно з іншим розумінням, вужчим, виділяють тільки вербальну складову (текст чи розмову). Дискурс виступає «продуктом» комунікативної дії, її писемним чи мовленнєвим результатом, який інтерпретується реципієнтами [2, с. 320]. Т. А. ван Дейк одним із перших висловив думку про розрізненість понять «текст» і «дискурс».

Про багатозначність дискурсу зазначає і Т. Ніколаєва. Серед уживаних багатьма авторами майже омонімічних значень дискурсу вона виділяє

наступні: зв'язний текст; усно-розмовна форма тексту; діалог; група висловлювань, пов'язаних між собою смислом; мовний витвір як даність – письмовий чи усний [10, с. 467].

На відміну від широкого розуміння дискурсу Т. Ніколаєвою, В. Дем'янков співвідносить його лише з текстом. Дискурс є фрагментом тексту, який складається більше ніж з одного речення або незалежної частини речення [3, с. 37].

Такої ж думки дотримується й В. Лук'янець, який стверджує, що дискурс – це фіксований тип текстів із внутрішньо властивою цьому типу текстів лексичною системою та граматиною [7, с. 20].

За твердженням І. Шевченко, дискурс розуміється як сукупність мовленнєвих актів, що охоплюють різні аспекти: адресантний, адресатний, інтенціональний, контекстний, ситуативний, денотативний та інші [12, с. 27].

Найбільш розповсюдженим у лінгвістиці є ототожнення дискурсу з текстом і висловлюванням, занурених у певні соціокультурні та прагматичні умови породження й сприйняття. Так, Н. Арутюнова в «Лінгвістичному енциклопедичному словнику» під дискурсом розуміє «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними та іншими факторами; текст, узятий у подієвому аспекті; мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей та механізмів їх свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це мовлення, «занурене у життя» [6, с. 136-137].

На сучасному етапі в мовознавстві популярним є уявлення про дискурс як сукупність усього, що вимовлено і промовлено, висунете французьким культурологом М. Фуко. Прибічниками поглядів М. Фуко стали представники французької школи дискурсивного аналізу У. Маас, З. Егер, Ю. Лінк, Р. Водак, які в основу дискурсу вкладають мовне відображення суспільної практики, систематизоване використання мови з урахуванням ідеологічно та національно-історично обумовленої ментальності.

Отже, дискурс є мовним відображенням певної соціокультурної, політичної та ідеологічної практики. Це одночасно і мовна дія, процес, і результат, продукт дії. Це повідомлення будь-якого типу: закінченого або того, що безперервно відновлюється, відтвореного як одне ціле або фрагментарно в усній чи письмовій формах.

Ми трактуємо дискурс як все те, що промовляється та фіксується письмово його учасниками з урахуванням різних факторів: тематики, місця і часу спілкування, соціальних характеристик мовців, невербальних засобів спілкування тощо.

Поряд із проблемою трактування дискурсу існує й інша – відсутність спільної думки щодо класифікації його типів і різновидів.

Сучасний російський мовознавець В. Карасик із позицій соціолінгвістики виокремлює два основні типи дискурсу: персональний (особистісно-орієнтований або розмовний) та інституційний (статусно-орієнтований або галузевий).

Інституційний дискурс – це система статусно-рольових відносин, яка склалася в комунікативному просторі життєдіяльності певного соціального інституту. Кількість різновидів інституційного дискурсу залежить від кількості соціальних інститутів. У сучасній лінгвістиці достатньо детально проаналізовано окремі різновиди інституційного дискурсу, зокрема, військовий (І. Райтнер), етичний (Ю. Хабермес), медичний (С. Вострова), науковий (Р. Барт, О. Ільченко), педагогічний (А. Блас), політичний (Ю. Караулов, О. Фоменко, А. Баранов, К. Серажим, О. Пономаренко), публіцистичний (А. Мартинюк, О. Дудолаєва), теленовин (Т. А. ван Дейк), художній (В. Бурбело, А. Скрипник) та інші.

Інтегральною ознакою різновидів інституційного дискурсу є урахування умов та обставин, у яких відбувається породження тексту, мовлення, занурених у життя.

Таким чином, якщо дискурс – це «текст, занурений у життя», то текст, породжений у відповідній професійній сфері, називається професійним

дискурсом. Професійний дискурс має свої ознаки: дидактизм, антропоцентризм, креативність, мультидисциплінарність, нециклічність, замкненість, діалогічність.

Сфера економіки є однією з найважливіших артерій формування і розвитку суспільства. Тому економічний дискурс як різновид інституційного дискурсу, безперечно, заслуговує на увагу й дослідників у галузі мовознавства (О. Ільченко, Май Лікунь, К. Лут, Ю. Степанов, К. Томашевська, Н. Шевченко та ін.).

Економіка (від гр. οἰκονομία – управління господарством) – це «найважливіша сфера суспільного життя, в якій на основі використання різноманітних ресурсів здійснюється виробництво, обмін, розподіл та споживання продуктів людської діяльності, формується і постійно розвивається система продуктивних сил і економічних відносин, якими управляють різні типи економічних законів» [4, с. 380].

Згідно з іншими тлумаченнями, поданими в сучасних словниках та енциклопедіях, економіка є сукупністю виробничих відносин; господарством району, країни, спільноти країн (наприклад, ЄС), усього світу; науковою дисципліною (economics); галуззю науки.

На думку В. Ільїна, економіка – це «наука, що має свій предмет, розвинену методологію дослідження, змістовний теоретичний інструментарій тощо» [5, с. 132]. Тому «економічний» – той, що має відношення до економіки, а саме: виробництва, торгівлі, грошової сфери тощо. «Економіст» – особа, яка працює в економічній сфері та має відповідну освіту.

Отже, економістом є спеціаліст з питань економіки, фахівець у галузі фінансового планування, дослідження та управління фінансово-господарською діяльністю, а також учений, який займається наукою про народне господарство.

Беручи до уваги вищерозглянуті характеристики дискурсу, для визначення сутності поняття «економічний дискурс» візьмемо за основу

погляди О. Махницької, яка вважає економічний дискурс сукупністю мовних актів, які використовують під час визначення та характеристики економічних процесів. Крім того, ми згодні, що це можуть бути усні та письмові цілі тексти або їх фрагменти, які відображають реалії економічного світу [9, с. 159].

Стабільність економіки як однієї з найголовніших ланок розвитку держави, безперечно, залежить від професійності економістів, від їх рівня володіння сучасним економічним лексиконом і вмінням правильно вести ділові переговори, а саме формуванням економічного дискурсу.

Деякі мовознавці (А. Чудинов, А. Баранов, О. Шейгал) досліджують економічний дискурс у межах політичного дискурсу як невід'ємну його складову. Проте, наявність окремого соціального інституту, а також відповідних цілей та соціальних ролей, лежить в основі виділення окремих типів інституційного дискурсу. І економіка, і політика є окремими важливими сферами розвитку держави. Ці соціальні інститути, а отже й дискурс, має свої відмінні ознаки й функції. Однак, кожен із типів інституційного дискурсу, окрім спільних та відмінних ознак, може містити й ознаки іншого дискурсу. Так, елементи наукової дискусії можна знайти в педагогічному дискурсі, реклами – в медичному, релігійного дискурсу – в політичному, ділового – в економічному тощо.

Економічний дискурс залежно від базової пари учасників, жанру, тематики і текстів дискурсу має зв'язок із науковим, педагогічним, юридичним, медійним дискурсами і політичним, відповідно. Тексти економічної сфери спілкування можуть відповідати соціально-економічному або економіко-правовому дискурсам.

Специфічною характеристикою політичного дискурсу, на відміну від економічного, є спрямування свідомості на боротьбу за владу, основним змістом комунікації є боротьба і перемога. «Політичний дискурс – це опосередкований певною соціокультурною традицією спосіб комунікації, заснований на обміні, навіюванні та пропаганді певних ідей, позицій та

поглядів учасників політичного життя, задля досягнення політичних цілей, які переважно пов'язані з питаннями влади» [11].

На нашу думку, економічний дискурс не є складовою політичного дискурсу, оскільки політика й економіка – це різні соціальні сфери, які активно взаємодіють одна з одною і тісно переплітаються.

Не є логічною заміна терміну «економічний дискурс» терміном «діловий дискурс». Економічний дискурс є ширшим поняттям, ніж діловий, оскільки він включає в себе не тільки професійне спілкування бізнесменів задля досягнення однієї мети – взаємовигідної угоди, але й міжособистісне спілкування між продавцем і покупцем, керівником підприємства і співробітником підприємства. Отже, економічний дискурс поєднує в собі характеристики як інституційного, так і персонального типів дискурсу.

Наявність окремого суспільного інституту – економіки – є відмінною ознакою економічного дискурсу, що, у свою чергу, підтверджує його існування. Економічний інститут містить сукупність властивих йому соціальних норм, зразків поведінки і діяльності.

У мовній свідомості соціуму кожен тип суспільного інституту як тип інституційного дискурсу зосереджується в ключовому концепті цього інституту. Для політичного дискурсу таким концептом виступає влада, політик, для педагогічного – навчання, юридичного – закон, медичного – здоров'я, релігійного – віра, наукового – істина, знання, дослідження.

Для економічного дискурсу характерне змішування концептів «бізнес», «гроші» і «ринок». Вітчизняний дослідник Май Лікунь ключовими концептами економічного дискурсу називає «виробництво», «фінанси», «торгівлю» [8, с. 7]. Будь-яке суспільство або окрема соціальна група має свою ієрархію цінностей, серед яких вступають поняття «гроші», «багатство», «засоби придбання доходів», або більш абстрактні категорії: «капіталізм», «соціалізм», «індивідуалізм», «економічна свобода» тощо.

Економічний дискурс містить в основі дві найголовніші ознаки: цілі та учасників. Мета економічного дискурсу полягає у встановленні

взаємовигідних відносин та їх оптимізації у сфері економіки, а саме в системі «товар – гроші – товар». Учасниками економічного дискурсу виступають фізичні та юридичні особи, які беруть участь в операції товарного обміну. З одного боку, це представники певного інституту, тобто фахівці зі сфери економіки, з іншого – соціум, люди, які звертаються до них.

Економічний дискурс є інтерактивною взаємодією учасників спілкування у сфері фінансово-кредитних, податкових, комерційних, підприємницьких відносин. Формування економічного дискурсу, а саме специфіка мотивів, стратегій, тональності, стилю й жанру спілкування, побудова текстів залежить від сектора економіки. Це може бути і підприємництво, і фінанси, і зовнішньоторговельні відносини тощо.

Зважаючи на це, Г. Шереметьєва виділяє наступні підвиди економічного дискурсу: фінансовий дискурс (фінанси та кредит), бухгалтерський дискурс (бухгалтерський облік і аудит), податковий дискурс (податкова справа та страхування), діловий дискурс (підприємницька діяльність і торгівля) [13].

Май Лікунь всередині економічного дискурсу виділяє ряд професійних дискурсів: промислово-економічний, фінансово-економічний, торговельно-економічний, економіко-теоретичний, економіко-статистичний тощо [8, с. 9].

Залежно від сфери діяльності учасників економічного дискурсу в межах кожного з функціональних стилів виділяють і відповідні підстили з їх жанровою розгалуженістю:

1. Економічні тексти офіційно-ділового стилю. Підстіль офіційних економічних документів (офіційно економічний договір, угода, декларація, контракт, комюніке, конвенція тощо); підстіль матеріально-фінансових документів (вексель, платіжне доручення, банківський переказ, рахунок-фактура, чек, доручення тощо).

2. Економічні тексти публіцистичного стилю. Підстіль інформаційної економічної публіцистики (економічна хроніка, замітка, репортаж, інформаційна кореспонденція, інформаційне інтерв'ю, інформаційний звіт

тощо); підстиль аналітичної економічної публіцистики (економічний коментар, огляд, рецензія, стаття, аналітичне інтерв'ю тощо).

3. Економічні тексти наукового стилю. Підстилі: власне науковий (економічна монографія, дисертація, наукова економічна стаття, доповідь, дипломна і курсова роботи з економічних спеціальностей); навчально-науковий (підручник, навчальний посібник, методичний посібник, вказівки, рекомендації, poradnik тощо); науково-інформаційний (економічний реферат і анотація більшого за обсягом наукового економічного тексту); науково-довідковий (енциклопедія, довідник, каталог, преїскурант, перелік із різних сфер економіки); науково-діловий (патент, автореферат економічної дисертації, економічний науковий звіт, висновок економічної експертизи); науково-популярний (нарис, економічна стаття та лекція, спрямовані на популяризацію економічних знань серед громадян) тощо [8, с. 9-10].

Розуміння економічного інституту і, відповідно, формування економічного дискурсу в процесі різних соціально-економічних трансформацій, сучасних економічних практик того чи іншого суспільства неможливе без урахування культурного контексту, у якому здійснюється розвиток цих економічних і соціальних процесів.

Економічна культура є комплексом уявлень, переконань, звичок, стереотипів поведінки, які реалізуються в економічній сфері суспільства й пов'язані з економічною діяльністю.

Для економіста-професіонала, спеціаліста в галузі економічних наук, журналіста економічна культура означає знання економічного лексикону, вмиле володіння ним, що є запорукою успішної діяльності у цій сфері. Для простого громадянина це пов'язане зі знанням загальноновживаної економічної лексики і частотних економічних термінів задля розуміння текстів економічного характеру в засобах масової комунікації та повсякденного спілкування.

Висновки та перспективи дослідження. На підставі вищевикладеного можна зробити наступні висновки. Наявність окремого соціального

інституту, учасників, відповідної мети, тематики, способів спілкування, а також інших мовних та позамовних факторів дають підстави для виділення окремого інституційного типу дискурсу – економічного, який містить ознаки, спільні для всіх типів та характерні лише для економічного дискурсу.

Економічний професійний дискурс є комунікативним явищем. Ми розуміємо економічний дискурс як усне чи писемне мовленнєве відтворення комунікації осіб у сфері економіки або фіксування реалій економічного життя.

Підвищений інтерес дослідників до вивчення економічного дискурсу зумовлений змінами в економіці держави. Однак більшість наукових розвідок присвячені аналізу текстів економічного дискурсу російською, англійською, німецькою мовами тощо. Український економічний дискурс ще недостатньо досліджений, зокрема залишається поза увагою вітчизняних лінгвістів його синтаксичний аспект. Перспективним видається ґрунтовне вивчення синтаксичного потенціалу економічного дискурсу різних стилів і жанрів.

Література:

1. Ван Дейк Т.А. К определению дискурса [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm> (дата звернення: 18.07.2013).

2. Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация: сб. работ / Т. А. ван Дейк; пер. с англ., сост. В. В. Петрова; под ред. В. И. Герасимова; вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.

3. Демьянков В.З. Текст и дискурс как термины и как слова обыденного / В. З. Демьянков // Язык. Личность. Текст: сб. ст. к 70-летию Т. М. Николаевой / Ин-т славяноведения РАН; отв. ред. Т. Н. Топоров. – М.: Языки славянских культур, 2005. – С. 34-55.

4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

5. Ільїн В. Метафізичний дискурс економічної теорії / В. Ільїн // Філософська думка. – 2006. – № 5. – С. 127-142.

6. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С.136-137.

7. Лук'янець В. Філософія дискурсу / В. Лук'янець // Вісник НАН України. – 2000. – № 10. – С.18-31.

8. Май Лікунь. Російський економічний текст у функціонально-стилістичному та соціолінгвістичному аспектах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Таврійський нац. ун-т ім. В.І.Вернадського. – Сімферополь, 2008. – 20 с.

9. Махницкая Е. Ю. О современном экономическом дискурсе / Е. Ю. Махницкая // Речевая деятельность. Текст: межвуз. сб. науч. тр. – Таганрог, 2002. – С. 158-161.

10. Николаева Т. М. Краткий словарь терминов лингвистики текста/ Т. М. Николаева // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. VIII. – М., 1978. – С. 467-468.

11. Петренко І.І. Політичний дискурсу: зміст, особливості, функції [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1165/89/> (дата звернення: 31.06.2013).

12. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16 – 20 вв. / И. С. Шевченко. – Харьков: Константа, 1998. – 168 с.

13. Шереметьева А.А. Основные характеристики экономического дискурса (на материале немецкого языка) / А.А.Шереметьева // Вестник Кузбасской государственной педагогической академии. – 2011. – № 7 (13). [Электронный журнал] / Режим доступа: <http://vestnik.kuzspa.ru/articles/61/> (дата обращения: 30.06.2013).